מדוע יש שוני בין הציוויים על השמחה ברגלים השונים?

הקדמה

בחג המצות לא ציוותה התורה על השמחה, אפילו לא פעם אחת.

בחג השבועות ציוותה התורה פעם אחת על השמחה.

בחג הסוכות ציוותה התורה שתי פעמים על השמחה.

כך נאמר בפרשה:

ט. "שבעה שבֻעֹת תספֹר לך, מהחל חרמש בקמה תחל לספֹר שבעה שבֻעות.

י. ועשית חג שבֻעות לד' אלקיך מִסַת נדבת ידך אשר תתן, כאשר יברכך ד' אלקיך.

יא. ושמחת לפני ד' אלקיך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך, והלוי אשר בשעריך, והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך, במקום אשר יבחר ד' אלקיך לְשַכֵּן שמו שם.

יב. וזכרת כי עבד היית במצרים, ושמרת ועשית את החֻקים האלה.

יג. חג הסֻכת תעשה לך שבעת ימים, באספך מגרנך ומיקבך.

יד. ושמחת בחגך, אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך, והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך.

טו. שבעת ימים תחֹג לד' אלקיך במקום אשר יבחר ד', כי יברכך ד' אלקיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך, **והיית אך שמח**.

טז. שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ד' אלקיך במקום אשר יבחר, בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות, ולא יראה את פני ד' ריקם.

יז. איש כמתנת ידו, כברכת ד' אלקיך אשר נָתַן לך".

יש לשאול: מדוע ציוותה התורה על השמחה בחג הסוכות פעמיים, בחג השבועות רק פעם אחת, ובחג המצות אפילו לא פעם אחת? האם בחג המצות אכן איננו מצווים לשמוח?

עוד יש לציין שבפרשת אמֹר נאמרה לשון שמחה פעם נוספת ביחס לחג הסוכות!

כך נאמר שם: "אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי, באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ד' שבעת ימים... **ושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים**" (כג, לט-מ). מדוע נאמרו שלש לשונות של שמחה ביחס לחג הסוכות?

א. האם אנו מצווים לשמוח בחג המצות?

ראשית יש לברר האם אנו מצווים לשמוח בחג המצות?

כתב הרמב"ם בהלכות יום טוב (פ"ו ה"ז): "שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים כולם אסורים בהספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב, הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלוים עליו, שנאמר: 'ושמחת בחגך' וגו', (דברים טז, יד). אף על פי שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים, כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה, יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד כראוי לו".

מפורש אם כן ברמב"ם שמצות שמחת החג נוהגת גם בחג המצות!

כן כתב הרמב"ם גם בהלכות חגיגה (פ"א ה"א): "שלש מצוות עשה נצטוו ישראל בכל רגל משלש רגלים, ואלו הן: הראייה, שנאמר: 'יראה כל זכורך' (שמות כג, יז), והחגיגה, שנאמר: 'תחג לד' אלקיך' (דברים טז, טו), והשמחה, שנאמר: 'ושמחת בחגך' (שם, יד)".

מפורש גם כאן שמצות שמחת החג נוהגת גם בחג המצות!

מנין למד זאת הרמב"ם, ומדוע אם כן היא אינה כתובה בתורה?

כך למדו חז"ל בספרי בפרשתנו (קלט): "'וזכרת כי עבד היית במצרים ושמרת ועשית את החקים האלה' (טז, יב) - מלמד שכל שנוהגים בעצרת נוהגים בפסח וחג"[1].

כלומר: מהפסוק הכתוב בחג השבועות ומתיחס ליציאת מצרים, למדנו שגם בחג המצות שאנו חוגגים זכר ליציאת מצרים נוהגת מצות השמחה, כמו בחג השבועות.

מדוע התורה לא כתבה בפירוש שיש מצוה לשמוח בחג המצות, אלא לימדה אותנו הלכה זו רק בתורה שבעל פה? על כך יענה המשך המאמר. תחילה נלמד מה הסיבה לריבוי השמחות הכתובות בחג הסוכות.

ב. הסיבה לשמחה בחג הסוכות על פי פשט הפסוקים

הסיבה לשמחה הגדולה בחג הסוכות מפורשת בפסוקים עצמם. כך נאמר בפרשתנו: "חג הסכת תעשה לך שבעת ימים **באספך מגרנך ומיקבך. ושמחת** בחגך אתה ובנך ובתך... שבעת ימים תחג לד' אלקיך במקום אשר יבחר ד', **כי יברכך ד'**

---

[1] דברי הספרי הובאו בתוספות במסכת חגיגה ח ע"א בד"ה "ושמחת בחגך", ובספר יראים סימן רכז. ועיין גם בספר יראים סימן תכז, שם כתב לימודים אחרים. ועיין על כך ב"תועפות ראם" שם, וב"טורי אבן" חגיגה ו ע"ב ד"ה "ובשמחה" שהאריכו בזה, ועיין גם בספר "מועדים בהלכה" לרב זוין במאמר "יום טוב" פרק ב (עמוד טו במהדורות הראשונות).

אלקיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך, והיית אך שמח" (טז, יג-טו). אם כן סיבת השמחה היא בגלל הברכה שביבול.

כעין זה נאמר גם בפרשת אמר: "אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי, **באספכם את תבואת הארץ תחגו** את חג ד' שבעת ימים... **ושמחתם** לפני ד' אלקיכם שבעת ימים" (כג, לט-מ). מפורש אפוא שהשמחה היא באסיף.

וכן כתב הרמב"ן בפרשת אמר (כג, לט): "ואמר עוד שתוסיפו לשמוח לפני ד' בלולב ואתרוג שבעת ימים, **כי הוא זמן שמחה שבירך ד' אותך בכל תבואתך ובכל מעשה ידיך**, והיית אך שמח לפניו".

כעין זה כתב גם האברבנאל בפרשת אמור: "טעם הארבעה מינים שבלולב... היה **לשמחם** ולהודות לד' בעבור **אסיפת התבואות**".

גם "ספר החינוך" (במצוה שכד) כתב כעין זה: "...ימי החג הם ימי שמחה גדולה לישראל, כי הוא עת אסיפת התבואות ופירות האילן לבית, ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה, ומפני כן נקרא 'חג האסיף'"[2].

יש לציין שהתורה מפרטת שני סוגי יבול שיש לשמוח בהם: "מגרנך ומיקבך", דהיינו החטה והגפן.

עוד יש לציין שפרק זה הסביר מדוע התורה חזרה שוב ושוב על מצות השמחה בחג הסוכות, אבל אין בו הסבר מדוע דווקא שלש פעמים. בכך יעסקו הפרקים הבאים.

ג. הסבר בעלי התוספות

על שלש מארבע השאלות שנשאלו בהקדמה, מדוע ציוותה התורה על השמחה בחג הסוכות שלש פעמים, בחג השבועות רק פעם אחת, ובחג המצות אפילו לא פעם אחת, ענו "דעת זקנים מבעלי התוספות" בפרשת אמר (ויקרא כג, לט):

"גבי פסח לא כתיב שמחה - לפי שעדיין לא נלקטה שום תבואה.

וגבי שבועות לא כתיב אלא חדא שמחה - לפי שהתבואה נלקטה [כלומר: נקצרה ונלקטה בשדה, אבל טרם נאספה אל הבית], אבל פירות האילן לא נלקטו.

אך בסוכות, שהכל נאסף אל הבית, וגם נמחלו העוונות ביום הכפורים - כתיב ביה שלוש שמחות: 'ושמחתם לפני ד' אלקיכם' (אמר כג, מ), 'ושמחת בחגך' (ראה טז, יד), 'והיית אך שמח' (שם, טו). חדא מהתבואה, וחדא מפירות האילן, וחדא ממחילת עוונות. וזהו שאמר הכתוב: 'והיית אך שמח', שאין לך להתעסק, רק בשמחה"!

---

[2] עיין במאמר "מדוע נצטוינו ליטול ארבעת המינים בחג הסוכות?" בספרי "הדר המועדים ירח האיתנים", שם הובאו דברי ספר החינוך בשלמותם והדיון בדבריו ביחס לדברי הרמב"ן והאברבנאל.

דיון בדברי בעלי התוספות

לכאורה יש לשאול: היכן מצאו בעלי התוספות מקור בפסוקים לכך שהשמחה בחג הסוכות היא גם על מחילת העוונות? והרי ראינו שהפסוקים הדגישו את השמחה באסיף הגורן והיקב!

נראה שהמקור לדבריהם הוא מהפסוק: "בחמשה עשר יום **לחדש השביעי הזה** חג הסכות שבעת ימים לד'" (ויקרא כג, לד), שכתוב בפתיחת פרשת חג הסוכות שבפרשת אמֹר, שבהמשכה כתוב: "ושמחתם לפני ד' אלקיכם" (שם, מ). מדוע הדגישה התורה "**לחדש השביעי הזה**"? ללמדנו שהשמחה נובעת גם מכך שתאריך החג הוא חמשה עשר יום לחודש **השביעי הזה,** שבו כבר חלו ראש השנה ויום הכפורים. כלומר: התאריך איננו רק **ציון הזמן** שבו ציוותה התורה לחוג, אלא הוא גם מהווה **נימוק** למצות השמחה, כשם שתאור התקופה "באספכם את תבואת הארץ" מהווה **נימוק** למצוה!

ד. הסבר הפסיקתא

כעין זה, אך בתוספת דברים ובשינוי קל, כבר אמרו חז"ל בפסיקתא דרב כהנא[3]: "אתה מוצא שלש שמחות כתוב בחג, ואלו הן: 'ושמחת בחגך' (דברים טז, יד), 'והיית אך שמח' (שם, טו), 'ושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים' (ויקרא כג, מ). אבל בפסח אין אתה מוצא שכתוב בו אפילו שמחה אחת. למה?

אתה מוצא שבפסח התבואה נידונית, ואין אדם יודע אם עושה השנה תבואה, אם אינה עושה, לפיכך אין כתוב שם שמחה.

וכן אתה מוצא שאין כתוב בעצרת אלא שמחה אחת, דכתיב: 'ועשית חג שבעות לד' אלקיך... ושמחת... אתה ובנך ובתך' (דברים טז, י-יא).

ולמה כתב בה שמחה אחת? מפני שהתבואה נכנסת בפנים.

ומה טעם אין כתוב שם שתי שמחות? לפי שפירות האילן נידונים.

אבל בראש השנה אין כתיב שם אפילו שמחה אחת.

מאי טעמא? שהנפשות נידונות, ומבקש אדם את נפשו יותר מממונו.

אבל בחג, לפי שנטלו הנפשות דימוס ביום הכפורים, כמו שנאמר: 'כי ביום הזה יכפר עליכם' (ויקרא טז, ל), ועוד שהתבואה ופירות האילן בפנים, לפיכך כתב שלוש שמחות: 'ושמחת בחגך' (דברים טז, יד), 'ושמחתם לפני ד' אלקיכם' (ויקרא כג, מ), 'והיית אך שמח' (דברים טז, טו)"[4].

---

[3] פיסקא כט, הובאה בילקוט שמעוני אמור סימן תרנ"ד.

[4] בפסיקתא שם הובא טעם נוסף לגבי פסח: "דבר אחר: בשביל שמתו בו המצריים. וכן אתה מוצא כל שבעת ימי החג אנו קורין בהן את ההלל, אבל בפסח אין אנו קורין את ההלל, אלא ביום טוב

דיון בדברי הפסיקתא

דברי הפסיקתא ודברי בעלי התוספות דומים, אבל יש ביניהם הבדל עקרוני אחד: בעלי התוספות לא התיחסו לעניין הדין הקיים ברגלים, אלא רק ליבולים הנמצאים בכל אחד מהחגים, וכן לכפרת העוונות ביום הכפורים, ואילו הפסיקתא תלתה את אי כתיבת השמחה בדין שחל ברגלים ובראש השנה.

יש לשאול: מדוע הוצרכה הפסיקתא להתיחס לדין? מדוע היא לא הסתפקה בהסבר בעלי התוספות שהתיחסו רק לעניין הטבעי?

כדי לענות על שאלה זו יש להקדים שאלות נוספות:

1. האם בחג המצות, שלא כתובה בו אף לא לשון אחת של שמחה, אין מצוה לשמוח? הרי כבר למדנו שיש מצוה לשמוח, ורק שאלנו מדוע הדבר אינו כתוב בפירוש בתורה.
2. מדוע שאלה הפסיקתא שבחג השבועות תהיינה כתובות שתי שמחות?
3. כיצד התעלמה הפסיקתא מהדין על המים שקיים בחג הסוכות, כמו שנאמר במשנה בראש השנה (פ"א מ"ב): "ובחג נדונים על המים"?

נראה שהתשובה לכל השאלות היא שודאי יש בכל חג סיבה נוספת לשמחה, שאינה כתובה בפסיקתא, אך היא עומדת ביסוד הדברים: בחג המצות הסיבה לשמחה היא יציאת מצרים, בחג השבועות הסיבה היא מתן תורה, ובחג הסוכות הסיבה היא ניסי המדבר.

לפי זה יש לומר שבפסח ודאי יש חיוב שמחה בגלל יציאת מצרים, אך השמחה אינה כתובה בפירוש בתורה, מפני שכנגד זה יש את הדין על התבואה.

בשבועות היה מתאים שתהיינה כתובות שתי לשונות של שמחה: אחת על מתן תורה ואחת על הקציר, אבל בגלל הדין על פירות האילן נכתבה רק לשון אחת של שמחה.

בחג הסוכות נכתבו שלש לשונות של שמחה, אף על פי שיש בו את הדין על המים, מפני שיש בו **ארבע** סיבות לשמחה: על ניסי המדבר, על התבואה, על הפירות ועל הכפרה ביום הכפורים, אלא שהדין על המים הוריד לשון אחת של שמחה[5].

הראשון ולילו, למה? משום 'בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך' (משלי כד, יז)", ועיין על כך בהרחבה במאמר "האם מותר לשמוח בנפילת אויבים?" בספרי "הדר התורה" שמות בפרשת בשלח.

[5] על סיבות נוספות לשמחה בחג הסוכות עיין ברמב"ם ב"מורה נבוכים" (ג, מג), ברשב"ם באמר כג, מג, בסידור "בית יעקב" ליעב"ץ דף שנג אות א (מהדורת "פאר התורה" ירושלים תשל"ג) ובמאמרים על שמחת חג הסוכות ועל נטילת ארבעת המינים בספרי "הדר המועדים ירח האיתנים".

סיכום

א. גם בחג המצות אנו מצווים לשמוח, כיון שבו יצאנו ממצרים.

ב. אף על פי כן השמחה אינה כתובה בפירוש בתורה, מפני שבחג המצות יש דין על התבואה.

ג. בחג השבועות יש **שתי** סיבות לשמחה: אחת על מתן תורה ואחת על הקציר.

לכן היה מתאים שתהיינה כתובות שתי לשונות של שמחה, אבל בגלל הדין על פירות האילן נכתבה רק לשון אחת של שמחה.

ד. בחג הסוכות יש **ארבע** סיבות לשמחה: על ניסי המדבר, על התבואה, על הפירות ועל הכפרה ביום הכפורים, אבל התורה כתבה רק שלש לשונות של שמחה, מפני שיש בו דין על המים.

נמצאנו למדים שלא כל דבר שאינו כתוב בתורה אינו נוהג, ואפילו לא כאשר מתוך ההשוואה לדברים הדומים לו נראה לכאורה כך, אלא יכולות להיות סיבות לכך שהתורה לא כתבה הלכה מסוימת. הסיבות יכולות להיות אמוניות, או מוסריות, או אחרות.

יהי רצון שנזכה לשמוח בכל הרגלים בבית המקדש השלישי שיבנה במהרה בימינו.